

Abu Yusuf Yağub ibn İshağ ibn al-Sabbah al-Kindi (Alkindi, Alchindi)'nin (803-873) İslam Tıp Tarihindeki Yeri ve Bazı Orijinal Sonuçlar

The Place of Abu Yusuf Yağub ibn İshağ ibn al-Sabbah al-Kindi (Alkindi, Alchindi) (803-873) in the Islamic Medical History and Some Original Results

Ayşegül DEMİRHAN ERDEMİR^a

^aTıp Tarihi ve Etik AD,
Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi,
İstanbul

Received: 08.11.2017
Accepted: 09.11.2017
Available online: 04.04.2018

Correspondence:
Ayşegül DEMİRHAN ERDEMİR
Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik AD, İstanbul,
TÜRKİYE/ TURKEY
ayseguldemirhanerdemir@gmail.com

ÖZET Bu çalışmada, Abu Yusuf Yağub ibn İshağ ibn al-Sabbah al-Kindi'nin İslam tıp tarihindeki yeri belirtilmektedir. Onun tedavi metotları açıklanmakta ve Materia Medica'sından örnekler verilmektedir. Böylece orijinal sonuçlar elde edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam tıp tarihi; alchindi; droglar

ABSTRACT In this paper, the place of Abu Yusuf Yağub ibn İshağ ibn al-Sabbah al-Kindi (Alkindi, Alchindi) are pointed out. His therapeutical methods are explained and some samples are given from his Materia Medica. So, original results are obtained.

Keywords: History of islamic medicine; alchindi; drugs

Arap felsefeci olarak adlandırılan **Abu Yusuf Yağub ibn İshağ al-Kindi** (800-870), şimdi Irak olan Kufa'da doğmuştur. Bu dönemde Yunan çalışmaları üzerinde yorumlamalar yapmıştır. Babası vali olan **Al-Kindi**, Basra ve Bağdat'ta çalışmıştır. Bu kentlerde **Halife Ma'mun'un** patronajlığında birçok büyük İslam bilginleriyle çalışmışlardır. Daha sonra yazar, halifenin oğlunun hocası olmuş ve sarayda; **Hipokrat, Platon, Aristotle, Euclid, Ptolemy** ve diğer düşünürlerin yazılarını incelemiştir. **Al-Nadim** tarafından yazılan Fihrist'te **Al-Kindi'nin** çalışmalarının listesi görülmektedir; 25 felsefi opera çalışması, mantıkla ilgili 9 çalışma, astronomi üzerinde 24, geometri hakkında 27, göksel yörünge üzerinde 21, tıp hakkında 24, astroloji üzerinde 9, polemik üzerinde 17, atmosfer ve meteoroloji üzerinde 14, önyargı konusunda 5 ve teknoloji ve kimya üzerinde 36 yayını bulunmaktadır.¹

Al-Kindi, neo-platonik geleneğe göre seçilmiş felsefeci idi. Ancak, matematikle bir neo-Pythagorean idi. Pratik olarak tıp ve fizikte bunu uyguladı. Sıcak-soğuk, kuruluk ve nemin reçetelerinin hazırlamasında geometrik uygun bir oranda olmasını sağladı. Doğal felsefeci olarak herkesten üstündü. Bu bağlamda, **Liber de Intellectu** adlı kitabında görüldüğü gibi İslam'da neo-Platonist-Aristotelianism'ın gelişmesinin tarihi ile meşgul oldu. Çalışmalar-

rının kritikleri pek yapılmadı. Ancak, **Karl Garbers** 1948 yılında, İngilizce adı "**Book on the Chemistry of Perfume and Distillation**" olan önemli bilimsel çalışmalarından birinin Almanca çevirisi ile beraber orijinal Arapçasını yayımladı. Bu çalışma, aromatik yağlar, merhemler ve parfüm suyunun hazırlanması için verilen 197 reçeteyi içermektedir.

Al-Kindi tarafından yayımlanan diğer çalışma, **Tıbbi Formüller veya Aqrabadhin'dir**. Bu kitap kapsamlı botanik ve farmakolojik bilgiler vermektedir. Yazar, bu çalışmayı tıp ve ilimde dünyanın merkezi olan 9. yüzyıl Bağdat'ında yazmıştır. Bu kitap, onun kullandığı denenmiş ve incelenmiş drogları içermektedir. İstanbul'da Ayasofya Kütüphanesi'nde 3.603'te bir kopyası bulunmaktadır. 13. yüzyılda **İbn abi Usaybia**, **Al-Kindi'nin** çalışmaları arasında bu kitabı da listelemiştir.

Kitaptaki reçetelerin bazıları, **Al-Kindi'nin** denediği terkiplerdir. Bazıları ise daha önceki bazı hekimlere aittir. Reçete ve Materia Medika üzerindeki gelişmeler şöyledir;

1. Alfabetik düzende Materia Medica'nın sinonim listeleri,
2. Tıbbi formüllerler,
3. Tedavi edici özellikler ve aynı konu üzerinde diğer yazarların fikirlerinin bulunduğu çeşitli Materia Medica listeleri,
4. Zehirlere ait kitaplar,
5. Tabular, konuya genel bakan bilimsel eserlerdir.

Arapça Materia Medica'nın sinonim listeleri, ilacın coğrafi kaynağına bağlı kalarak Yunanca, eski İspanyolca, Berberice, Hintçe ve diğer dillerde ilgili kelimeleri sağladığı için ilgi çekicidirler. Bu kategoride daha iyi bilinen listelerden biri **Maimonides** (1.135 doğumlu) tarafından yazılandır.

Zehirler üzerinde yazılan kitaplar, Arap farmakolojicisinin değer dolu eserleridir. Bunlardan biri **Ibn Wahshiyya'nın Kitab al-Sumûm** adlı kitabıdır. Yazar Iraklı'dır. Ziraat ve alşimiye önem vermiştir. Zehirler Kitabı (Book on Poisons), çalışmaları Hindistan ve belki de eski Babil kaynaklarından etkilenen Suriyeli yazarlardan (Yarbuqa ve Suhab Set

gibi) alınan bir çeviridir. Onun eserindeki bazı zehir adları bugün için efsanevi olabilmektedir. Bu çeviride zehir tanımlanmakta, zehirlenme semptomları ve tanı verilmektedir. Antidotlar ve alternatif reçeteler açıklanmaktadır.

Tıbbi Formüller Kitapları özel önemdedirler. Bunlar bize, Arap farmakolojisini anlamaya yardım etmektedir. **Al-Kindi'nin Materia Medica'sı** da bunlardan biridir.

Tıbbi Formüller'e ait diğer bir örnek **Sahlan bin Kaysan** (ölümü 990) tarafından yazılandır. Bunlar birçok hastalıkta kullanılan ilaçları vermektedir. Bu kitap; elektuarlar, pilüller, pastiller, tozlar, şuruplar, gargaralar, kolirler, fitiller, lapalar, yağlar, losyonlar, pomatlar, oral ilaçlar ve diş tozları hakkında bilgiler içermektedir.

Diğer bir tıbbi formüller ise **Samarqandi** (ölümü 1222) tarafından, birçok Arapça farmakolojik listeleri şeklinde yazılmıştır. Bu listeler genellikle ilaçların hazırlanması, tanımı ve terapötik kullanımını vermektedir.

13. yüzyılda **İbn Baytar**, **Dioscorides**, **Galen**, **Razi**, **İbn-Sina**, **İsa bin Ali Biruni**, **İbn Rıdvan** (980-1.060) gibi yazarların bilgilerini farmakopesinde derlemiştir.

İbn-Sina ise **Kanun** adlı kitabında, basit droglar ve onların kullanımlarını vermiştir. **Yuhanna bin Sarebiyun** (9. yy) tarafından yazılan Kunnash, farmakolojik bilgileri içermekte idi. Kunnash, 1479 yılında ilk kez Venedik'te basılmıştır.

Abi b. Isa, **Tadhkirat al-Kehhalin** adlı eserinde, 27. kısımda gözlere ait basit ilaçları verir. Onun listesi **Paulus Aegineta'ya** (7. yy) ait tıbbi ansiklopedinin 7. kitabındaki bilgileri vermektedir.²

TIBBİ LİTERATÜRDE

AKRABADİN (AQRABADHİN)

Akrabadin, liste anlamına gelen Grekçeden kaynağını almış bir kelimedir. Reçetelerin veya ilaçların bir listesidir. Bunun düzenlemesi yazardan yazara değişmektedir. Organizasyonunu **Galen'den** almaktadır. 19. yüzyıla kadar bir farmakolojik şekil olarak aynı kalmıştır. **Al-Kindi'nin** Akrabadini birçok reçeteyi taşımaktadır. İlaç şekillerine göre düzenlenmiş-

tir. Bunlar; dekoksyonlar, pilüller, merhemler ve şuruplar gibi örneklerdir. Bir akrabadin için bu tip bir düzenleme, İslam tıbbının ilk dönemlerine ait önemli bir örnektir.

1300 yılından önce iyi bilinen bazı akrabadin kitapları şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Sabur İbn Sahl (vefat 869): Münih 808,
2. Al-Kindi; Ayasofya: 868,
3. Al-Razi: Bodl 1, 611,
4. İshaq ibn Hunayn (9. yy): Bodl, 1, 6111,
5. Said ibn Hibatallah (vefat. 1101): B. M. Or. 8293, Gotha,
6. Al-Tilmidh b. Salâma: (vefat: 1165) B. M. Or. 8293, Gotha, 1996/7.

Sonraları Akrabadin şekli, **Masawaih al-Mardini** (vefat: 1015)'nin Akrabadin'ine bir ek yapan **Pietro d' Abano** (1250-1316) tarafından Latince'ye çevrilmiştir. Bugün orijinal Arapça nüshası bilinmemektedir. Bunun d'Abano çevirisi, standart bir farmakolojik çalışma olarak yüzyıllarca Batı'da kalmıştır. **Masawaih, Pharmacopoeorum Evangelista** olarak tanındı.

Al-Razi'nin Akrabadin'i 1257 yılında İbrani'ceye çevrilmiştir. Latince nüshası 1500 yılında Venedik'e gelmiştir. Akrabadin'den sonra, Orta Çağ Latin literatüründe antidotaries (antidoterler), Yarı Tıbbi Formüller'ler olarak bilinen kitaplar Akrabadin'lere örnek olarak görülmüştür. **Nicolaus Salernitanus'un** (12. yy) yazdığı **Antidotarium Nicolai** ünlü bir kitap olup, **Antidotarium Magnum** olarak da bilinmektedir. Bu Bizans çalışması, Arapça kitaplardan örnek almıştır ve daha sonraki farmakopelerin kaynağı olmuştur. Bu eserin İbrani'ce, Fransızca çevirileri onun etkisini artırmıştır.³

AL-KİNDİ'NİN FORMÜLER'İNDEKİ BASİT VE BİLEŞİK REÇETELER

Al-Kindi, Akrabadin'inde botanik kaynaklardan, az miktarda da hayvansal ve madensel kaynaklardan söz etmektedir. Bu kitaptaki liste tıpta kimyasal teknolojide kullanılan reçeteler, Babillilere ait olarak bilinmektedirler. Ayrıca hayvansal reçeteler, eski Mezopotamya kaynaklıdır. Örnek olarak

safra materyalleri verilmektedir. Araplar çeşitli hayvan yağlarını, eski Yunan ve Babillilerde olduğu gibi kullanmışlardır. Lapalarda yağ olması gerekirdi. Mineralojik materyaller İslam'da çok iyi bilinmekte idi.

Bileşik reçeteler özel adlarla bilinirdi. **Al-Kindi'nin** bileşik ilaçlarının çoğu Pers adlarına sahip idi. **Akrabadin'de Dioscorides'den** direkt bir etki bulunmamaktadır. İlk kez **Al-Kindi** Arapça yazmıştır. **Hunayn bin İshak, Halife Mütevekkil** (847-869) zamanında Bağdat'ta yaşamıştır. **Hunayn** bu çalışmayı geliştirmiştir.

Bu çalışmada, Mezopotamya'dan kaynağını alan bilgiler bulunmaktadır. İran, Hindistan ve Çinden'de etkiler almıştır.

Örnekler

1. Balgamda, siyah safrada, romatizmada ve sinirsel durum için elektuar reçetesi:

Castoreum (kunduz yağı)	2 dirhem
İsfahan Galbanum'u	2 dirhem
Asafoetida	2 dirhem
Kereviz tohumu	2 dirhem
Suriye rezenesi (çemenotu)- Galbanum-	2 dirhem
Caltrop (boğa dikeni)	2 dirhem
Harmel tohumu-	2 dirhem
Opopanax (çavşır)	2 dirhem
Rue gum (sedef otu sakızı)-	2 dirhem
Kabak tohumu-	2 dirhem

Kuru droglar dövülür. Zamklar bir gece yağda tutulur ve sonra dövülür. Üzerlerine sıcak bal dökülür. Sonra hepsi toz droglar yoğrulduktan sonra sırlı bir kaba konur. Doz, bir miskaldir.

2. Hafıza kaybı için reçete:

Kereviz tohumu 2 kısım

İpek bir bezden süzülükten sonra tartılır. Sonra inek yağı ile karıştırılır ve balla yoğrulur. İnek yağının balın beşte bir olması gerekmektedir. Bu karışım sırlı veya cam bir kaptan arpayla karıştırılarak 40 gece bekletilir ve sonra çıkarılır. Tedavi için kullanılır. Doz, birinci gün yarım dirhemdir. Doz, yedi günde iki miskale gelene kadar her gün bir

parça artırılır. Bu ilaç, hafıza kaybına iyi olup, zekâyı artırmaktadır.⁴

3. Bir Hint elektuarından yoğurulan ilaç:

O, nosh-dârû elektuarıdır. O, hoş bir ilaçtır. Onu içen mutlu olur, üzüntüsü gider. Kalbe ve ruha iyi gelir ve her ikisini de kuvvetlendirir. Mideye iyi gelir. Nefes kokusunu giderir. Karaciğer için iyidir. Öğünlerden önce ve sonra alınabilir. Tanrının isteği ile etkilidir.

Kırmızı gül	6 dirhem
Cyperus longus L. (uzun topalak)	5 dirhem
Karanfil	3 dirhem
Mastiks	3 dirhem
Hint sümbülü	3 dirhem
Yabani sümbül	3 dirhem
Tarçın	3 dirhem
Seylan tarçını	2 dirhem
Porsuk	2 dirhem
Safran-	2 dirhem
Kakule	1 dirhem
Ceviz	1 dirhem

Bu ilaçlar toz edildikten sonra, ipek bez elektuarından geçirilir ve karıştırılır; sonra saf, mirobalan, dokuz ratl su ile üç ratl kalana kadar pişirilir. Sonra bu sıvı kaba konur ve içine iki ratl şeker eklenir. Koyu elektuar kıvamına gelene kadar kaynatılır. Kap, ateşten alınır ve diğer maddeler içine konur ve hasır dalla çalkalanır. Soğuyunca cam kavanoza konur ve tepesi deri ile kapatılır. Boş mide için bir veya iki miskal alınır.

4. Ağrı azaltıcı fistüller için elektuar:

Erguvan	2 kısım
Havlıcan	3 kısım

İki drog ipek bir bezden süzülür, karıştırılır ve balla yoğrulur. Doz iki dirhem olup, sıcak su ile alınır.

5. Dalak şişliğine karşı lapa:

Sedef otu-	1 kısım
Lichen çiçeği	1 kısım
Kebere kökü	1 kısım

Siyah incir-	1 kısım
Absinthium (pelin)	1 kısım
Keçi pisliği	1 kısım

Toz edilir, yoğrulur, şarapta karıştırılır ve dalağa uygulanır.

6. Dalak için kuvvetli lapa:

Nane, papatya, mercanköşkü ve kekik sirkede pişirilir ve bu karışımla pansuman şeklinde uygulanır. Yirmi bir pansuman hâlinde bölünür. Eğer gece boyunca sıcak olarak uygulanırsa yararlıdır.

7. Dalak için ilaç:

Bu ilacın ağız yoluyla alınması gerekmektedir. Bunun yukarıdaki lapa ile beraber kullanılması lazımdır. Büyük fasulye ölçüsündeki yoğurulmuş pelin otu, her sabah bir parça sirke, dört parça su ve beyaz şarapla karıştırılan ve pişirilen olibanum (günlük) kökü kabuğu usaresine emdirilir.

8. Keçe aplikatör kullanarak mide ve karaciğere uygulama:

Faydalı ve gevşeticidir.

Nane
Papatya
Mercanköşk
Kekik
Yonca
Kırmızı gül
Nar
Sedef otu
İt üzümü
Mersin
Meyan kökü
Pelin
Selvi

İlaçlar karıştırılır ve pişirilir. Keçe ile uygulanır.

9. Sıraca ve ülserler için ilaç:

Ağız yoluyla ilaç:

İt üzümü	1 kısım
Kırmızı anemon	1 kısım
Rezene tohumu	1 kısım
Şeker	3 kısım

Çocuklar anne sütü ile alırlar. Büyükler ise su teresi usaresi ile kullanırlar.

Burun yolu ile ilaç hazırlama:

Altın güruflu	2 kısım
Lycium usaresi	1 kısım
Safran-	1 kısım

İpek bezden elenir ve bahçe teresi usaresi burna damlatılır. Bundan sonra menekşe ile burun yoluyla alınır.

10. Sıraca için uygulama:

Mürdesenk (kurşun oksit)	3 dirhem
Muz	3 dirhem
Gümüş cüruhu	1 dirhem
Aristolochia	1/4 dirhem
Meyan kökü yaprağı	1/4 dirhem

Hepsi ipek bezden elenir, şarap sirkesi ve gül yağı ile yoğurulur. Karışım tabaka hâlinde uygulanır.⁵

11. Karaciğer ve dalak için lapa:

Sarı sardal odunu	4 dirhem
Kırmızı sardal odunu	4 dirhem
Kâfur	1/2 dirhem
Beyaz yağ	15 dirhem
En iyi gül çiçeği	60 dirhem

Gül çiçekleri ve yağ pişirilir. Droglar ipek bezden elendikten sonra pişirilen karışımla karıştırılır. Lapa olarak kullanılır.

12. İnsanı sakat bırakan dizler için pomat:

Dokuz kurbağa alınır ve başları kan akmayana kadar bir iğne ile delinir. Sarımsı sıvı bir kaba konur. Üzerine bir ratıl şam zeytinyağı dökülür, kabın tepesi kil maddesi ile kaplanır ve yüzeyi ısıtılır. Bir gün güneşte tutulur. Kaptaki biriken yağ bir tüyle eklemlere uygulanır.

13. Hemoroidler için denenmiş ilaç:

Yoncanın toprak üstü kökü alınır ve tadı yok olana kadar suda kaynatılır. Sonra hasta kişi onun içine oturtulur. Ağrı azalır.

14. Artritik eklemleri kaplamak:

Bir avuç çürümüş hayvan gübresi, bir ons tuz ve dereotu, altı ratıl su ile dereotu dağılana kadar pişirilir. Yasemin yağı eklemlere sürülür.

15. Büyük çocuk başı için burun ilacı:

Turna safrası	1 kısım
Bir kartal safrası	1 kısım
Şabut balığı safrası	1 kısım
Kunduz	1 kısım
At nasırı	1 kısım
Rezene	1 kısım
Safran	1 kısım
Kristal şeker	1 kısım

Bunların hepsi toz edilir ve karnıyarık tohumu ekstresi ile karıştırılır. Mercimek büyüklüğünde pilül hâline getirilir ve gölgede kurutulur. Her ay üç gün, soğuk sudaki bu pilül burna çekilir. Baş, bir iplik ile ölçülür ve uzunluk not edilir. Yeni ay görününce tekrar ölçülür. Başın küçüldüğü sonunda anlaşılır.⁶

16. Büyük baş için diğer bir aksırtıcı:

Turna safrası	1 kısım
Kurt safrası	1 kısım
Safran	1 kısım
Misk	1 kısım
Hint sarısabırı	1 kısım
Mercimek	1 kısım
Kristal şeker	1 kısım

Bir mercimek ölçüsüne eşit miktar, bir sütnine sütüyle nasal olarak alınır.

17. Şişmiş başa diğer ilaç:

Balçık bir çömlek toz edilir ve suyla karıştırılır. Onunla plaster yapılır ve başın şiştiği yere uygulanır.

18. Hemoroidler için hafif ilaç:

Hemoroidler ciddi duruma gelmeden önce uygulanması gerekmektedir. Rektuma naurah sürülür, sonra gül yağı ile yağlanır.

19. Meme benzeri görünümlü hemoroidler için hafif ilaç:

Alkali ile her gün hemoroidler yok olana kadar yıkanır.⁷

20. Kaşınmaya ilaç:

Sarı kükürt 1 kısım

Bauraq 1 kısım

Karışım bal kıvamında olana kadar sıcak zeytinyağı ile karıştırılır. Kaşınan yere sürülür.

21. Sıcağın neden olduğu baş ağrısına ilaç:

Kişniş usaresi her bir burun deliğine üç damla damlatılır.

22. Vitiligo alba için ilaç:

Mürdesenk 1 kısım

Kuru zift 1 kısım

Siyah güvercin kanı 1 kısım

Ceviz kabuğu 1 kısım

Baraniye pepperwort 1 kısım

Kuru maddeler dövülür, akan ziftle yoğurulur. Hasta kısma üç gün uygulanır.

23. Yılcık için uygulama:

Kırmızı sandal otu, sarı sandal otu. Siyah it üzümü, hünnap karıştırılır. İt üzümü ekstresi ile yoğurulur ve yılcık üzerine sürülür.

24. Şişmiş karaciğer için sıcak lapa:

Kırmızı gül 12 dirhem

Beyaz sandal otu 4 dirhem

Safran 1 dirhem

Balmumu 12 dirhem

Gül yağı 10 ıstar

Kâfur 1 dirhem

Kuru maddeler dövülür. Balmumu ve yağ beraber eritilir, bir havana konur ve üzerine toz karışım konur. Bu, karaciğer ve dalak için lapadır.

25. Hemoroid ağrısını azaltmak için lapa:

Katran 1/6 ratl

Yasemin yağı 1/3 ratl

Deve yağı 1/5 ratl

Zift ezilir, sonra üzerine yasemin yağı dökülür ve deve yağı ile eritilir. Bir bez üzerine sürülür ve bu bez hemoroidlere uygulanır. Bezin ulaşamadığı yerlere parmakla uygulama yapılır.

26. Çocuk başı üzerindeki ülser:

Gümüş posası

Beyaz sandal ağacı

Kırmızı gül

Nar çiçeği

Mekke kınası

Kırmızı toprak

Muz

Kırmızı kurşun

Hepsi toz edilir, şarap sirkesi ve gül yağı ile yoğurulur. Ülser üzerine uygulanır.

27. Vitiligo albaya ilaç:

Kurşun 1 kısım

Kuru zift 1 kısım

Siyah güvercin kanı 1 kısım

Beyaz kavak kabuğu 1 kısım

Kuru droglar dövülür ve elenir. Sonra sıvı ziftle yoğurulur ve vitiligo alba olan yere sürülür. İki saat beklenir ve sonra çıkarılır. Üç gün boyunca uygulanır.⁸

28. Vitiligo alba için kürt reçetesi:

İpek böceği yumurtaları dövülür ve ekşi sütle yoğurulur. Vitiligo alba için o kısma sürülür.

29. Balgamlı baş ağrısı için reçete:

Suriye rezenesi 1 kısım

Pırasa 1 kısım

Üç gün boyunca karışım hastaya verilir.

30. Abseli yerdeki şişmeye karşı lapa:

Mısır mercanköşk tohumu 10 dirhem

Gölgede kurutulmuş hindiba 10 dirhem

Suriye rezenesi 5 dirhem

Maddeler elekten geçirilir ve karıştırılır. Ilık yoğurt eklenir ve çalkalanır. Taze susam yağı eklenir, bir kâğıt üzerine sürülür ve bununla şişen yere pansuman yapılır.

31. Derideki siyah lekeleri çıkarmak için merhem:

Siyah badem	1 dirhem
Yanık salyangoz kabuğu	1/2 dirhem
Beyaz su teresi	2 dirhem
Latin çiçeği pulpası	1 dirhem
Munga fasulyesi	1/2 dirhem
Soyulmuş bezelye	1 dirhem
Soyulmuş acı bakla	1/2 dirhem
Hünnap	1 dirhem
Burçak	1 dirhem
Balık kemikleri	1 dirhem

Maddeler toz edilir ve maydanoz suyunda eritilmiş olan balla yoğurulur. Siyah lekeler bu karışım sürülür.

32. Böbreği rahatsız olanlar için reçete:

Bu hastaya dalasalatus adlı ilaç verilir ve sonra lavman uygulanır. Bu ilaç aşağıdadır:

Dereotu	2 miskal
Papatya	2 miskal
Sedef otu	2 miskal
Rezene	2 miskal
Kekik	2 miskal

Hepsi su ile pişirilir. Sıvılar ayrılır. Bal ve yağ eklenir ve lavman olarak uygulanır. Katılar ise bakır kapta sıcak suda eritilir. Papatya ve dereotu eklenir ve hastaya lavman olarak uygulanır.⁹

33. Cüzzam için kuvvetli ilaç:

Sarcocol toz edilir, su ile yoğurulur ve bir bez üzerine konur. Cüzzamlı yere uygulanır.

34. Apseye karşı ilaç:

Acı bakla ezilir, su ile yoğurulur, bir beze süzülür ve şişen yere uygulanır, şişme giderilir.

35. Şişen kalçalara pomat:

Beyaz kurşun	1 kısım
Beyaz kurşun oksit	1 kısım
Rezene	1 kısım

Kaz yağı	1 kısım
Gül yağı	1 kısım
Yumurta beyazı	1 kısım

Hepsi karıştırılır, dövülür ve şişen kalçalara konur. Acıyı azaltır.

36. Karaciğer ve mide için yakı:

Ateşli karaciğere, zayıflayan mideye ve ağrıyan dalağa iyi gelir. Hepsi suyla kaynatılır ve geceleyin yatarken mide ve karaciğere yakı olarak uygulanır.

37. Hastalıklı dalak için yakı:

Süt	1 kısım
Keçi pisliği	1 kısım
Sedefotu	1 kısım
Mercanköşk	1 kısım
Nane	1 kısım
Papatya	1 kısım

Hepsi şarap sirkesi ile pişirilir ve dalak üzerine yakı şeklinde uygulanır.

38. Salih bin Nasrullah'ın reçetesinden ülserler için ilaç (Salih Efendi bu reçeteyi uyguladı ve onu yararlı buldu.):

Aristolochia
Mekke kınası
Yabani nar çiçeği
Yanmış yeşil su teresi
Gül yağı

Hepsi kuvvetli olarak karıştırılır. Sonra sirke konur ve çam reçinesi sıcak karışıma eklenir.

39. Dış hemoroidler için ilaç. iz bırakmadan kaybolurlar:

Aristolochia	1 kısım
Muz	1 kısım
Mazı	1 kısım
Meyan kökü yaprağı	1 kısım

Hepsi karıştırılır ve gül yağı ile yoğurulur. Günlerce çalkalanır. Yağı berrak olana kadar bekletilir ve sonra hemoroide sürülür.

40. Şankır (yara) için ilaç:

Çürümeyi durdurur ve yarayı kurutur.

Bakır pası	1 kısım
Burçak	1 kısım

Maddeler toz edilir, karıştırılır ve balla yoğrulur. Karışım yaraya sürülür. Bir beze sürülür ve lapa şeklinde uygulanır.

41. Kabarıklı cilt hastalığı:

Beşparmak otu tohumu alınır, toz edilir ve sirke ile ıslatılır. Kabarcıklı cilde sürülür.

42. Zorlu uyuzaya neden olan deri vesikülüne ilaç:

1 kısım çiriş otu ve 1 kısım beşparmak tohumu alınır, toz edilir ve sirke ile karıştırılır. Hasta kısma sürülür. Ancak, etkili tedavi olmazsa aşağıdaki reçete uygulanır.

Yabani nar çiçeği	1 kısım
Kırmızı gül	1 kısım
Meşe palamudu	1 kısım
Kurşun oksit	1 kısım
Ebegümeci tohumu	3 kısım

Tüm droglar, hindiba usaresi ile yoğrulur ve yaraya uygulanır. Eğer yara geçmezse, mersin usaresi sürülür.¹⁰

43. Baştaki yara veya çıban için ilaç:

Gülsuyu yaraya sürülür ve yara kaybolarak saç büyür.

44. Apseyi açmak için lapa:

Pamuk tohumu	1 kısım
Güvercin pisliği	1 kısım
Suriye çamı	1 kısım

Bunlar toz edilir ve susam yağı veya gül yağı ile karıştırılır. Karışım şişen yere sürülür.

45. Çıbanlar için ilaç:

Aristolochia	1 kısım
Muz elektuarı	1 kısım
Kurşun oksit	1 kısım
Gümüş cürufu	1 kısım
Sarısabır	1 kısım
Mirra	1 kısım

Bu droglar sirke ve gül suyu ile toz edilir. Çıbana karışım sürülür.

46. Uyuz yaraları için ilaç:

Yeşil bakır taşı toz edilir, zeytinyağında eritilir. Yara ve çıbanlara sürülür.

47. Akut iltihaplanmaya neden olan deri altındaki kalıntılar için pomat:

Hint safranı	2 kısım
Meyan kökü	1 kısım
Pirekapan	1/2 kısım
Ebucehil karpuzu	1/2 kısım
Sarı kükürt	1 kısım
Nane	1 kısım
Yonca	1 kısım
Papatya	1 kısım
Mekke kınası	1 kısım
Sodyum karbonat	1 kısım
Rezene çiçeği	1/4 kısım
Hardal	1/4 kısım
Mantar	1 kısım
Tatlı nar kabuğu	1 kısım

Hepsi toz edilir, erguvan ağacı katranı damlaları ile yumuşatılır. Sonra en iyi limonla karıştırılır ve hasta yere sürülür.¹¹

48. Çıbana karşı ilaç:

Burçak	2 kısım
Bakır pası	1/4 kısım

Her ikisi de balla yoğrulur ve çıbana sürülür.

49. Kisti iyileştiren pansuman:

Kist, kûr denen Mekke pelesengi ile muamele edilir ve bu drog kisti çıkarır. Mavi adam otu, üzerlik usaresi, rezene usaresinden yapılmış pomat kist olan yere konur ve ona iyi gelir.

50. Karın ülserleri için pansuman:

Kabak	1 kısım
İncir	1 kısım
Rezene	1 kısım
Yoğurt	1 kısım
Yağ	1 kısım

Maddeler karıştırılır, pişirilir ve karışım hasta yere konur.

51. Diğer bir pansuman (aynı rahatsızlık için):

Pişirilen ılık papatya usaresi ilgili yere sürülür.

52. Kulak şişmesine ilaç:

Böbrek	1 kısım
Kuru üzüm	1 kısım
Fasulye tozu	1 kısım

Hepsi toz edilir ve karıştırılır. Karışım, zambak yağı ile krem olana kadar yoğurulur. Sonra kremden bir beze sürülür ve şişen yere günde iki kez uygulanır.¹²

53. Burun için kullanılan etkili merhem:

Kırmızı sardal odunu, kırmızı it üzümü ekstresi ile karıştırılır, ezilmiş fındık ve eşit miktarda un ile gül yağı eklenir ve bu merhemle burun yağlanır.

54. Burun için reçete:

Dihuh	1 kısım
Mazı	1 kısım
Aristolochia	1 kısım
Meyan kökü	1 kısım

Bu droglar, gül yağı ile yoğurulur. Sonra süzülür ve yağdan temizlenir. Beş veya altı damla nasal olarak verilir.

55. Eklemleri kuvvetlendirici ilaç:

Kitre zamkı	Bir avuç
Kuru kırmızı gül	Bir avuç
Papatya	Bir avuç
Yabani nar çiçeği	Bir avuç
Palamut	Bir avuç

Hepsi kaynatılır ve karışım eklemlere sürülür.

56. Kelliğe karşı merhem:

Mikst bir kaba konur. Sonra bir tapa ile kapanır, kap kille sıvanır ve o pişene kadar fırında yakılır. Sonra toz edilir ve kalburdan geçirilerek elenir. Sonra elenmiş kısım, su, bal, sirke ve oksimelle yoğurulur. Kel olan kısım su ve sodyum karbonatla yıkanır ve kurutulur, bir keten bezle ovulur. Sonra bu karışım ile yağlanırsa iyi gelir.¹³

57. Yağlı görünüm veren lezyonlar için merhem:

Akasya usaresi	1 kısım
Lycium usaresi	1 kısım
Mazı	1 kısım
Safran-	1/2 kısım

Hepsi karıştırılır, hastalıklı kısma bu karışım sürülür.

58. Çiller için ilaç: **Al-Kındi**, Barmecide ilacının iki veya üç kez deriye uygulanması ile derideki çillerin azalacağını bildirir

Fildişi tozu	1 kısım
Sarı incir tohumu	1 kısım
Kırmızı böbrek fasulyesi	1 kısım
Mungo fasulyesi	1 kısım
Bal	1 kısım

Bu ilaçlar maydanoz suyu ile karıştırılır, yüz ve ayaklardaki çillere sürülür.

59. Mide için yara lapası:

Mercanköşk
Kekik
Kırmızı gül
Yabani nar çiçeği
Pelin
Nar kabuğu
Nane
Rezene tohumu
Kereviz tohumu
Kuru menekşe
Papatya
Yonca

Hepsi karıştırılır ve suyla kaynatılır. Karışım lapa şeklinde mideye uygulanır.

60. Dalak için yara lapası:

Kırmızı gül	2 dirhem
Nane	1 avuç
Papatya	1 avuç
Beyaz hardal kökü kabuğu	1 avuç
Kuru menekşe	1 avuç

Keçi pisliği	1 avuç
Pelin	1 avuç

Hepsi karıştırılır ve karışım beyaz sirke ile pişirilir, her gün 21 kez yakı şeklinde uygulanır. İyileşince plaster çıkarılır.¹⁴

61. Karaciğer için yakı:

Gül yağı	1/2 ratl
Balmumu	15 istar
Kırmızı sandal odunu	4 dirhem
Sarı sandal odunu	4 dirhem
Gül	4 dirhem
Kafur	1 kırat (200 mg)

Gül suyu taş bir kaba dökülür. Ocak üzerinde suyunu çekene kadar ısıtılır. Mum, bununla karıştırılır. Mum eriyince diğer maddeler karışma konur. Karışım ateşten alınır ve kâfurla karıştırılır. Karaciğere bu karışımla yakı yapılır.

62. Yüzdeki sıcaklığa karşı ilaç:

Aristolochia	1 kısım
Mazı	1 kısım
Selvi	1 kısım
Kırlangıç otu	1 kısım

Hepsi karıştırılır, toz edilir ve elenir. Sonra karışım saf gül suyu ile yoğurulur. Günde üç kere şişe şiddetle çalkalanır. Sonra yağ kısmı durulana kadar beklenir ve artık kısımdan ayrılır. Yağ kısmı nasal olarak damla damla buruna uygulanır.

63. Boğaz, dişler ve diş ağrısı için kur ilaç:

Taze susam yağı	1 ons
Tuz	1/2 dirhem
Çadır uşağı otu	2 danik
Hint costusu	2 danik

Kuru ilaçlar susam yağı ile karıştırılır. Düşük ateşte kurutulur ve sonra ağıza uygulanır.¹⁵

64. Ağızdaki püstüller (sivilceler) ve ısıdan dişetlerini korumak için reçete:

Kırmızı gül	1 1/2 dirhem
Nişasta	1 1/2 dirhem
Tebeşir	1 1/2 dirhem
Safran-	1 1/2 dirhem

Gül tohumu	1 1/2 dirhem
Hint sümbülü	4 1/2 dirhem
Meşe mazısı	4 1/2 dirhem

Bu ölçüler, maddeler, ipek bezden elendikten sonra uygulanır. Beyaz şeker, diğerlerinin ağırlıklarının toplamı kadar kullanılır. Karışım diş etine, iyileşene kadar sürülür.

65. Ciddi yara ve pamukçuk için ilaç:

Yara ve pamukçuk yıkanır, toz edilmiş erguvan ağacının yaprakları yara üzerine serpilir.

66. Rahim yarasına ilaç:

Bir parça deve toynağı alınır, yakılır ve toz edilir. Yaralı kısma uygulanır.

67. Azı dişleri ağrısı için ilaç:

Mazı toz edilir ve ipek bezden süzülür. Erguvan ağacı katranı ile karıştırılır ve azı dişine uygulanır.¹⁶

68. Sağırılık ve küçük dil gevşekliği için ilaç:

Siyah myrobalan	21 dirhem
Mazı	10 dirhem
Seylan tarçını	1 parmak
Darani tuzu	1 dirhem

Hepsi ipek bezden elendikten sonra karıştırılır. Diş çürükleri ve yara için etkilidir.

69. Boğaz ve ağızdaki fistüller için ilaç: Muhamammad al-Saidalani'nin İlacıdır

Kuru kırmızı gül	2 miskal
Mazı	2 miskal
Üvez	2 miskal
Kebabe	2 miskal
Sumak	2 miskal
Nane suyu	2 miskal
Zerdeçal	1,5 miskal
Safran-	1,5 miskal

Hepsi toz edilir, ipek bir bezden elenir. Ağız, boğaz ve ağız ile boğazdaki ağırlı kısma uygulanır.

70. Sırttaki sivilceler için denenmiş tuvalet suyu:

Beyaz hardal	1 mudd
İran kekiği	1,5 mudd

Doğa kuru üzümü	10 miskal
Pire otu	10 miskal

Her biri ayrı ayrı dövülür ve ipek bezden elenir. Sonra hepsi karıştırılır ve balla yoğrulur, karışım sırlı bir kaba konur. Eğer bir apseye uygulanacaksa bir kısım alınır ve en taze sirke ile bir parça tuzla karıştırılır. Daha sonra bir bezden süzülür ve bu kısma bir parça dut tohumu ve bir parça tatlı küf konur. Bu karışım gargara hâlinde üç, beş veya altı kez apseye uygulanır. Karışıma sirke de konabilmektedir.¹⁷

71. Fetüsü tutan ilaç:

Sarı halile	5 kısım
Siyah halile	5 kısım
Sumak	5 kısım
Andarani tuzu	1 kısım
Serçe tohumu	1 kısım
Kurt üzümü usaresi	1 kısım
Biley taşı tozu	1 kısım
Nar	1 kısım
Yonca	1 kısım
Nişadır ruhu	1/10 kısım

Maddeler toz edilir, bir ipek bezden elenir ve karıştırılır.

72. Boğaz ve kulak ağrısı için ilaç:

Sarı halile	11 tane
Kara halile	4 tane
Mazı	0,5 ons
Sumak	1 dirhem
Zencefil	1/4 dirhem
Mazı	1/4 dirhem
Darani tuzu	0,5 dirhem
Suriye narı	0,5 dirhem

Hepsi toz edilir, elenir ve karıştırılır. Bu karışımla boğaz tedavi edilir.¹⁸

73. Ağız ve herhangi bir yerdeki pamukçuk ve dış çürümesi ve yaralar için ilaç:

Kırmızı arsenik	8 miskal
Sarı arsenik	8 miskal
Yunan ökse otu reçinesi	1 dirhem

Mirra	1 dirhem
Pire otu	1 dirhem
Misket limonu	12 şekel

Hepsi toz edilir, elenir ve sirke ile yoğrulur. Karışım gölgede kurutulur. Pamukçuk için balla karıştırılır ve hasta kısma konur. Taş şeklinde vücuttaki yara için, ketenden yapılmış fitile sarılır ve vücuda uygulanır.

74. Ağızdaki yaralar için: Dış etlerini kuvvetlendirici ve dış eti kanamalarını giderir:

Kış kirazı kabuğu	1 kısım
Tatlı yer bademi	1 kısım
Bespaye	1 kısım
Ben fıstığı	1 kısım
Zakkum kabuğu	1 kısım
Sarı zerdeçal kökleri	1 kısım

Hepsi toz edilir, ipek bir bezden elenir. Karışım parmaklarla yaraya uygulanır.¹⁹

75. Ağız püstülleri için sarı ilaç:

Zambak usaresi gargara için kullanılır. Eğer küçük dil yaralı ise İbn al-Hafaf'ın ilacı ile karıştırılır ve gargara yapılır.

Nar	
Siyah halile	30 somun
Mazı	50 somun
Tuz	0,5 tutam

76. Dudak şişmesi, hemoroidler, fistüller, scrofula (sıraca) ve abseler için ilaç:

Çam sakızı reçinesi	4 awqıya
Balmumu	2 awqıya
Zift	1 awqıya
Antep fıstığı reçinesi	2 awqıya
Katran	2 awqıya
Kaynamış yumurta sarısı	5 awqıya
Suriye zeytinyağı	5 awqıya

Balmumu, reçine ve zift yağa dökülür ve hepsi çözülür. Sonra kuru ilaçlar konur ve kaynayanaya kadar kömürde pişirilir. Daha sonra karışım cam şişeye konur.²⁰

77. Boğaz ağrısına etkili olan ilaç:

Pire otu	2 dirhem
Mazı	2 dirhem
Biber	2 dirhem
Yabani nar	2 dirhem
Gül	2 dirhem
Nar kabuğu	2 dirhem
Nane suyu	1 dirhem
Kakule	1 dirhem
Meşe palamudu	1 dirhem
Tuz	1 dirhem
Amonyak tuzu	1 dirhem
Esmer amber	1 dirhem
Kebele	0,5 dirhem
Safran	2 danik
Kâfur	2 danik
Kristal şeker	İlaçların toplam miktarı kadar. ²¹

Görüldüğü gibi Abu Yusuf'un bu terkipleri bugün de halk arasında kullanılan yararlı ilaçlardır (Resim 1).^{22,23}

Finansal Kaynak

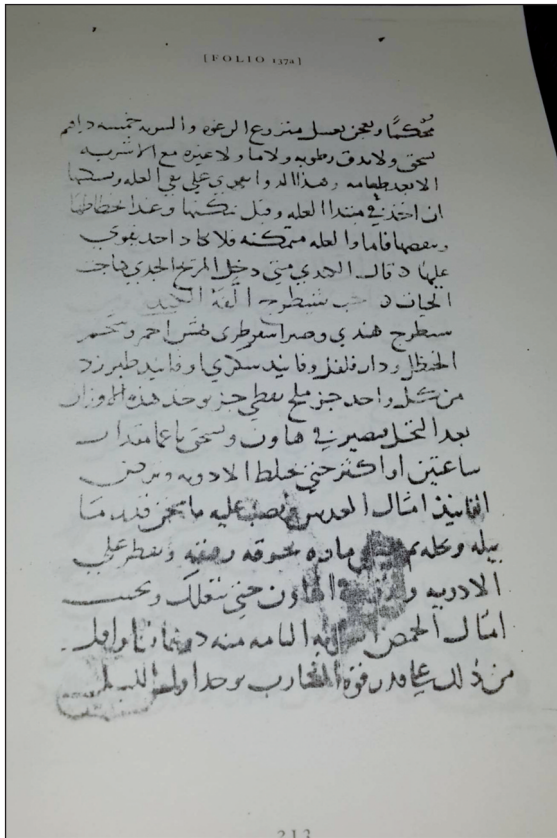
Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

RESİM 1: Al-Kindi'nin Materia Medica'sından Bir Sahife.

KAYNAKLAR

- Ackerknecht EH. A Short History of Medicine. 1st ed. New York: Ronald Press Co; 1955. p.39.
- Ali SA. Europe's debt to muslim scholars of medicine and science. Studies in History of Medicine 1977;1(1):38.
- Bayon HP. The masters of Salerno and origins of professional medical practice. In: Underwood EA, ed. Science Medicine and History. Vol. I. Oxford: Oxford University Press; 1953.
- Brown EG. Arabian Medicine. Cambridge: Cambridge University Press; 1921. p.45.
- Levey M. The Medical Formulary or Aqrâbâd-hin of Al-Kindi. 1st ed. USA: University of Wisconsin Press; 1966. p.21-45.
- Hakim Hafiz Mohammed Said. Pharmacy Through the Ages. Karachi; 1956. p.67.
- Hamarnesh S. Al-Biruni's Book on Pharmacy and Materia Medica. Kara-chi. 1st ed. Printed under the auspices of Hamdard National Foundation; 1973. p.53, 54, 61.
- Hamarnesh S. Arabic manuscript of the National Library of Medicine, Washington, D.C. J Hist Arabic Sci 1977;1(1):72-108.
- Hamarnesh S. Pharmacy in medieval Islam and the history of drug addiction. Med Hist 1972;16(3):228-37.
- Hamarnesh S. Ibn Al-Ouff, 1283-1286: The Physician, Therapist and Surgeon. Kahire: Atlas Press; 1974. p.129.
- Hamarnesh S. India's contribution to medieval arabic medical education and practice. Studies in History of Medicine 1977;1(1):25-6.
- Jalil A. The evolution and development of Greco-Arab medical education. Studies in History of Medicine 1978;2(3):192.
- Karmi G. A medieval compendium of Arabic medicine: Abu Sahl al- Mashi's "Book of the Hundred". J Hist Arabic Sci 1978;2(2):270-90.
- Kattaye S. Tarih-i Tibbi el-Arabi. Şam: 1976. p.8-9.
- Levey M. Noury Al-Khaleedy: The Medical Formulary of Al-Samargandi and the Relation of Early Arabic Simples to those Found in the Indigenous Medicine of Near East and India. Philadelphia: 1967. p.130-63.
- Levey M. Medieval Arabic Toxicology. The Book on Poisons of Ibn Wahshiya and its Relation to Early Indian and Greek texts. Philadelphia: Transactions of the American Philosophical Society; 1966. 56(7): 1966 (87).
- Levey M. Early Arabic Pharmacology. Brill EJ, ed. Belgium; 1973. p.89.
- MacKinney LC. Medical ethics and etiquette in the early Middle Ages: the persistence of Hippocratic ideals. Bull Hist Med 1952;21(1):1-31.
- Ongoro G. The Salernitan Antidotes, Salerno. No: 1-2. Salerno: 1968.
- Sigerist HE. Early medieval medical texts in manuscripts of Montpellier. Bull Hist Med 1941;10(1):27-47.
- Singer C. Science, Medicine and History. Oxford: Oxford University Press, 1953. p.152, 322.
- Unver AS. Tıp Tarihi (1). İstanbul: 1938. p.111-3.
- Vakil RJ. Hamdard Medical Digest: History of Eastern Medicine. Vol 3. Hamdard Publications Office; 1959. p.18-35.